

Prof. dr hab. Małgorzata Omilanowska
Instytut Sztuki PAN
ul. Długa 26/28, 00-950 Warszawa
Adres do korespondencji:
Zamek Królewski w Warszawie
Pl. Zamkowy 4, Warszawa

Warszawa 20 lipca 2025

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Emiliany Konopki pt.

Malarstwo nordyckie XIX i początku XX wieku

między nacjonalizmem a skandynawizmem

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Rafała Makały,
na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego

Przedstawiona mi pod ocenę rozprawa doktorska mgr. Emiliany Konopki poświęcona malarstwu skandynawskiemu stanowi niewątpliwie istotny wkład w polskie badania z zakresu europejskiej historii sztuki. Obszerna rozprawa licząca ponad 400 stron mierzy się z niełatwym zadaniem analizy dorobku malarstwa krajów skandynawskich długiego wieku dziewiętnastego w kontekście poszukiwań wyrazu dla tożsamości narodowej czy makroregionalnej określanej terminem skandynawska bądź nordycka. Co oczywiste, Autorka oparła się w znacznym stopniu na dotychczasowych ustaleniach badawczych historyków sztuki Szwecji, Norwegii, Finlandii, Danii i Islandii, wykorzystując opracowaną przez nich szeroką bazę faktograficzną, katalogi wystaw i zbiorów muzealnych, a także duży już zasób tekstów interpretacyjnych. Podjęła jednak zadanie samodzielnego zinterpretowania niektórych zjawisk.

Już na wstępie warto stwierdzić, że rozprawa jest bardzo dobrze napisana pod względem formalnym – jest kompletna, jeśli chodzi o aparat naukowy i poprawnie skonstruowana. Składa się z obszernego wstępu, rozdziału pierwszego o charakterze wprowadzającym, zarysowującego tło społeczno-kulturowe oraz czterech rozdziałów merytorycznie skupionych na postawionym w tytule rozprawy problemie. Praca ma niejako podwójną *codę*, bo kończy się podsumowaniem i zakończeniem. W sumie zasadnicza, tekstowa część rozprawy liczy 335 stron i zaopatrzona jest w nieco ponad 1300 przypisów. Domyka ją bibliografia obejmująca też źródła, licząca 34 strony oraz blok 60 ilustracji ukazujących najważniejsze omawiane w rozprawie dzieła.

Wstęp Autorka potraktowała jako wieloczęściowe opracowanie odnoszące się do wszystkich istotnych dla niej elementów pracy, a więc zarówno do definicji pojęć i terminologii, jak i ram czasowych oraz chronologicznych pracy a także zagadnień metodologicznych. W tej części pracy znalazło się także obszernie omówienie stanu badań i bazy źródłowej. Tę część rozprawy, podobnie jak i całe opracowanie cechuje systematyczność, klarowne podziały i uporządkowanie.

Pierwszy rozdział zarysowujący tło historyczno-kulturowe to jasne i wielostronne naświetlenie sytuacji w jakiej znajdowała się Skandynawia u progu XIX wieku i jakie zmiany zaszły tam do wybuchu I wojny światowej. Autorka sporo uwagi poświęciła opisaniu struktury geograficznej w aspekcie historycznym i zmieniających się podziałów na państwa i wzajemnych zależności politycznych. Punktem wyjścia dla jej rozważań jest porządek, jaki zapanował w tej części Europy po wojnach napoleońskich, a centrum zainteresowania proces krystalizowania się państw narodowych. Emiliana Konopka omówiła więc po kolei sytuację historyczno-polityczną Danii i jej kulturowy zwrot ku tradycji średniowiecza, następnie Norwegii i procesowi budowaniu odrębności narodowej a w konsekwencji uzyskaniu niezależności od korony szwedzkiej, Szwecji z jej rozkwitem romantyzmu i gotyzmem, Finlandii, która znalazła się w obrębie Imperium Rosyjskiego, co niewątpliwie przyspieszyło proces krystalizowania się tożsamości narodowej i wreszcie Islandii. Kolejny podrozdział tej części pracy skupia się na omówieniu zjawiska skandynawizmu i jego początkach wyznaczonych przede wszystkim badaniami nad literaturą. Odrębna część pracy poświęcona została zagadnieniom teoretycznym, wskazując najważniejszych myślicieli humanistów i ich teksty, które odegrały zasadniczą rolę w procesie kreowania zjawiska sztuki narodowej i nordyckiej. Następnie Autorka omówiła zjawisko tzw. Nowoczesnego Przełomu i wreszcie zespołu zjawisk ok. 1900 wiążących się z krystalizacją postaw narodowych, chłopomanią i zwrotem ku tradycji. Odrębny podrozdział poświęcony został kwestiom organizacji życia artystycznego, a więc kształcenia, zrzeszania się artystów, ruchu wystawienniczego itp. Autorka odrębny podrozdział poświęciła niezwykle istotnemu zjawisku popularnych w środowisku artystów skandynawskich skupiania się w koloniach artystycznych.

Drugi rozdział poświęcony został procesom, jakie zachodziły w sztuce krajów skandynawskich od drugiej połowy XVIII wieku po drugą połowę wieku XIX. Autorka największą uwagę skupiła oczywiście na tych elementach, które składały się na proces konstruowania sztuki narodowej i nordyckiej. Wyszła od zjawisk dotyczących przede wszystkim kultury literackiej w drugiej połowie XVIII wieku, tzw. Nordyckiego Renesansu, czyli odrodzenia dziedzictwa mitologii nordyckiej wywołanego opublikowaniem *Pieśni*

Osjana. Zainteresowanie tradycją kultury wikingów i ludową tworzyło podstawę do budowania struktury tożsamości nordyckiej, ale i budziło zainteresowania starożytnicze i archeologiczne, a w konsekwencji także organizowanie opieki nad zabytkami. W kolejnych podrozdziałach mgr Emiliana Konopka wskazała na zjawiska budujące repertuar tematyki malarstwa skandynawskiego – tematy mitologiczne w Norwegii, Szwecji i Danii opartych na mitach nordyckich a w Finlandii na *Kalevali* – i formuły ich ukazywania. Skupia się też na wątkach z baśni, sag i z folkloru. W kolejnych częściach tego rozdziału bada wątki historyczne, preferowane przez malarzy skandynawskich, zauważając przy tym, że przeważała wśród nich postawa unikania wątków mogących zaszkodzić budowaniu wspólnoty nordyckiej. Podobna konstatacja wynikała jej z analizy popularności rozmaitych wątków politycznych pojawiających się na obrazach. Wreszcie przeanalizowała malarstwo rodzajowe i preferowane w nim ujęcia oraz procesy wykształcania się pejzażu narodowego, ze szczególnym uwzględnieniem twórczości Johana Christiana Clausena Dahla.

Trzeci i czwarty rozdział – oba obszerne i podzielone na wiele podrozdziałów – poświęcone zostały malarstwu przełomu XIX i XX wieku. W trzecim Autorka omawia zjawiska składające się na tzw. Nowoczesny Przełom, wskazując procesy nowego zinterpretowania archetypu wikinga i chłopca, wykształcania się odrębności nordyckiej sztuki i pozostałych zjawisk związanych ze zmianą wektora wpływów, jakim była stopniowa detronizacja środowisk niemieckich na rzecz sztuki francuskiej. Czwarty rozdział, bardzo rozbudowany, do wielowątkowa opowieść o obrazowaniu tożsamości w sztuce krajów skandynawskich przełomu stuleci. I znów autorka wyodrębnia wątki obrazowania postaci z sag i mitów, ludu, wyjątkowej roli pejzażu, malarstwa rodzajowego i wreszcie historycznego.

Podsumowanie rozprawy to w istocie jej streszczenie, w którym mgr Emiliana Konopka wybiła na plan pierwszy najważniejsze tezy swojej narracji. Lektura tej części ułatwia wprawdzie wychwycenie węzłowych kwestii, które Autorka szczegółowo omawia w rozdziałach, ale nie wnosi nic nowego i można by z powodzeniem z tej części zrezygnować. Zakończenie to próba odniesienia się do pytań badawczych postawionych we wstępie i wnioski końcowe. Wiele zawartych tam spostrzeżeń to trafna diagnoza obserwowanych procesów, a niektóre, choć nie tak jednoznacznie oczywiste mogą stanowić znakomity punkt wyjścia do dalszych badań i polemik.

Praca nie jest wolna od drobnych błędów, omyłek i niezręczności, co typowe dla rękopisów, które nie przeszły przez uważną korektę redakcyjną „drugiej pary oczu”. Np. już w pierwszym akapicie wstępu Autorka nie uniknęła niejednoznaczności, bo pisze „Ponieważ przez długi czas Skandynawia była regionem o niewielkim znaczeniu w światowej historii

sztuki, również rodzime badania nad sztuką były prowadzone raczej w kontekście lokalnym, a nie szerokiego dyskursu artystycznego. Zaczęło się to zmieniać dopiero pod koniec XVIII wieku...” – rodzi się pytanie, co się zaczęło zmieniać? Rola Skandynawii w światowej historii sztuki, czy – co sugeruje struktura zdań – rodzime badania nad sztuką? Na s. 318 pada zdanie „opowiadał się od porzucenia estetyki romantycznej.” Zamiast za porzuceniem, kilkakrotnie pada też nazwisko autorki – Agnieszka Rosales Rodriguez, za każdym razem w błędnym zapisie drugiego nazwiska Rodriquez. To jednak szczegóły.

Przedstawiona pod ocenę rozprawa Emiliany Konopki to niewątpliwie dowód na jej wielką erudycję. Autorka zna doskonale badaną materię, malarstwo krajów skandynawskich, a także literaturę przedmiotu, której przyswojenie zawdzięcza swoim kompetencjom lingwistycznym. Pozwoliło jej to na nakreślenie naprawdę szerokiej panoramy zjawisk determinujących rozwój i kształtujących dorobek tych krajów w kontekście krystalizowania się postaw narodowych i nordyckich. Mgr Konopka dobrze pisze i sprawnie analizuje poszczególne dzieła sztuki. W rozprawie pokazała umiejętności interpretacji, analizy i syntezy.

To co sprawia recenzentowi pewien problem to odpowiedź na pytanie, które ze spostrzeżeń i konstatacji Autorki to jej własny, autorski wkład w naukę, a które powtarza za autorami setek publikacji naukowych przytoczonych w bibliografii i odsyłaczach. I nie jest to zarzut w odniesieniu do aparatu przypisowego, bo jest on naprawdę obfity i uczciwie przywołujący dorobek badaczy skandynawskich. To raczej trudność wynikająca ze skomplikowania materii i wielu poruszonych w rozprawie wątków.

We wstępie autorka zapowiedziała: “mojej pracy badam te właśnie aspekty malarstwa nordyckiego XIX i początku XX wieku, uwzględniając szeroko jego kontekst historyczny, polityczny i kulturowy. Szczególną uwagę poświęcam temu, w jaki sposób malarstwo tego okresu stało się polem negocjacji między potrzebą wyrażania lokalnych, narodowych tradycji a pragnieniem budowania wspólnej, ponadnarodowej tożsamości skandynawskiej. Na tej podstawie dążę do podważenia dotychczasowych, uproszczonych narracji naukowych i proponuję inny sposób patrzenia na dziedzictwo artystyczne Skandynawii.” Nie jestem do końca przekonana, czy tak naprawdę Autorce udało się ten cel osiągnąć, ale na pewno wysiłek włożony w zanalizowanie i uporządkowanie według z góry przyjętych założeń ogromnego zasobu dzieł malarskich wybranych do przebadania się popłacił, bo nakreślony przez Autorkę obraz dziewiętnastowiecznego malarstwa skandynawskiego jawi się spójnie, inetersująco i logicznie.

Postawiony w tytule problem sztuki „między nacjonalizmem a skandynawizmem” to w istocie zawiła sieć zależności wynikających ze skomplikowania dziejów historycznych i politycznych państw skandynawskich. Autorka sprawnie porusza się na tych krętych i krzyżujących się ścieżkach wiodących przez strome fiordy norweskie czy krainę tysięcy jezior Finlandii, penetrujących mniej lub bardziej legendarne dzieje wikingów, sagi pełne mitologicznych bohaterów i baśniowych elfów i trolli, czy pozwalające zajrzeć do przytulnych wiejskich domów pracowitego ludu. Na ile narysowana przez nią synteza nasycona jej własnymi konstatacjami, a na ile zbiera dotychczasowe ustalenia, w ostatecznej ocenie rozprawy wydaje mi się drugorzędna. Pokazana przez Emilianę Konopkę umiejętność syntezy jest wystarczającą kompetencją potwierdzającą jej prawo do uzyskania stopnia doktora.

Dlatego z przekonaniem wystawiam mgr. Emilianie Konopce ocenę pozytywną, stwierdzam, że praca spełnia wymogi ustawowe i rekomenduję Radzie Dyscypliny Nauk o Sztuce Uniwersytetu Gdańskiego dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów postępowania doktorskiego zgodnie z odpowiednimi zapisami Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., z późniejszymi zmianami) oraz odpowiedniej uchwały senatu UG.

